

A párbeszéd kísérlete

Szávai János: *A kassai dóm – Közelítések Márai Sándorhoz*¹

Ritkán adódik olyan pillanat egy nemzeti irodalom történetében, amikor az irodalomértők és -szeretők figyelme oly egyöntetűen összpontosul egy immár lezárult, múlthoz tartozó szerzőre, mintha kortársuk lenne. Márai Sándor életművével épp ez történik. Ha átböngésszük egy valamirevaló könyvtár katalógusát, azt látjuk, akad olyan monográfus is, akinek több kötetnyi mondanivalója akad az immár sok éve halott szerző művéről. A Márai körül íródó másodlagos irodalom arányairól elég annyi, hogy ez az eset nem egyedi, a sokasodó értelmezések, színházi vagy filmes feldolgozások, újságcikkek, szakdolgozatok még az életműhöz különböző okokból fenntartásokkal közelítők számára is jelzik: fontos és időszerű irodalmi és közéleti kérdések megvitatására adnak alkalmat Márai írásai. Az értelmezési – és természetesen értékelési – lát egyszerűen öröndetes és elbizonytalanító. Öröndetes, hiszen azt látjuk, hogy Márai olvasásán keresztül talán visszanyer valamit az irodalom a társadalmi nyilvánosságban a 19. század elejétől egészen a 20. század végéig betöltött szerepéből. Másrészt viszont elbizonytalanító a több mint hetven év munkáját rohamtempóban pótolni igyekvő kritika, melynek munkáját bonyolítja a befogadás politikai törésvonalakkal tagoltsága, a kanonizáció megkésettsége. Ilyen körülmények közt joggal teheti fel a kérdést az olvasó: mi szükség egy újabb Márai-monográfiára, mi újat mondhat nekünk?

Szávai János könyve² azonban nem egy újabb a Márai életmű egészével vagy valamely részével foglalkozó monográfiák sorában. Szávai

¹ Az írás eredeti megjelenésének helye: Z. VARGA Zoltán, „A párbeszéd kísérlete (Szávai János: *A kassai dóm - közelítések Márai Sándorhoz*)”, *Alföld* 60, 9 (2009): 101–107.

² SZÁVAI János, *A kassai dóm: közelítések Márai Sándorhoz* (Pozsony: Kalligram, 2008).

János nem monográfiát, hanem esszéket írt Márai Sándorról. Az alcím műfaji megjelölése világosan jelzi ezt, hiszen a *közelítések* (többes számban) talán az egyik legsikerültebb magyarítása a francia *essai*-nek. Két, egymáshoz közeli műveltség párbeszéde ez, és itt ismét az alcímre hívnam fel a figyelmet, hisz abban röviden ennyi áll: *Közelítések Márai Sándorhoz*. Vagyis Szávai könyve nem Márai Sándor életművéhez, szövegeihez, regényeihez önéletrajzi munkáihoz, írásainak bizonyos szempontok szerint csoportosított részeihez igyekszik kapcsolódási pontokat találni, hanem a *szövegeken keresztül, a magyar és világirodalom történetének terében létrejövő szellemi párbeszédben próbálja megszólítani a maga Márai Sándorát*. Úgy gondolom, hogy nem véletlen a kötet elején található hivatkozás a *Szindbád hazamegyre*, melyet Szávai egy ilyen párbeszéd (itt Márai és Krúdy közt) szélsőséges példaként említ, egyben pedig útmutatónak tekint saját vállalkozásához. A kötet írásai számos helyen megidézik továbbá Babits Mihálynak *Az európai irodalom történetéhez* írott bevezetésében tett kijelentését, miszerint az irodalom története nagy egyéniségek korokon és országokon átívelő párbeszéde. Lehetséges-e ez a szellemtörténeti módszert idéző közelítés, és vajon van-e helye az irodalomtudomány kultúra kutatással összekapcsolódó időszakában az irodalom, Babits szavaival, „arisztokrátikus” fogalmának?

Szávai János kötetét olvasva úgy tűnik, az első kérdésre igen a válasz, persze módszertani pontosításokkal. Fontos elméleti kiegészítésként tűnik fel Jean Starobinskinak az értelmezések részlegességéről kifejtett nézete, vagyis, hogy egy irodalmi mű értelmezése a saját nézőpont korlátainak tudatosítása után törekedhet – s törekednie is kell – a teljességre, és éppen a tudatosítás, a minden értelmezés hagyta *maradék* felismerése leplezi le a totális értelmezés illúzióját. Szávai János másik fontos elméleti referenciája Mihail Bahtyin poétikája, mely nem szerzők, hanem textusokban megfogalmazódó kérdések és a történelmi időben rájuk adott válaszok dialógusának tekinti az irodalmi művek közös létmódját, dinamikáját, ekként az irodalomkritikát is. A kötet második tanulmányának címében megjelenő „maeutika” szókratészi fogalma szintetizálja a Márai művét elemző irodalomkritikus módszertani indítatásait. A Márai műveiben a világ- és a magyar irodalom alkotásaival,

nagy témáival, műfajaival, eszméivel, formáival folytatott szellemi párbeszédéből született igazságok a fogadtatás és a kanonizáció által jönnek újra világra. A műveknek más művekkel és kontextusokkal, a kritikának ezekkel a művekkel folyó lezáratlan párbeszédéből születő igazságok természetesen különböznek egymástól, de épp ez adja a kritika művelésének önállóságát, izgalmát.

Melyek azok a kérdések és válaszok, tematikus csomópontok, amelyekből kiindulva az esszégyűjtemény megrajzolja a maga Márai-portróját? A tematikus csomópontokat tulajdonképpen a Márai-szakirodalomban már tárgyalt, s szinte közmegegyezéssel elfogadott kérdéskörök újragondolása hozza létre: a műveltség, a kultúra, a megfogalmazás igényessége mint életforma, mint a közösségi éthoszt és identitást formáló erő; az európaiság és a nemzeti hagyományok összefüggése; a nyugati kultúrkör egyéniségeszményének összeütközése a kollektivitás eszméivel; a közösségi és magánszféra elgondolásának problémái; értelem és szenvedély kettőssége stb. A kötet Márai nyugat-európai befogadásának különös sikeréből kiindulva vizsgálja meg újra az életmű nem is annyira rejtett erővonalait alkotó művészeti, filozófiai, irodalmi, történelmi és politikai kérdéseket. Mi magyarázza, hogy német, olasz, francia, spanyol olvasók több mint ötven évvel első megjelenésük után fedezik fel egy számukra szinte teljesen ismeretlen irodalomhoz tartozó író regényeit? Milyen kérdések mentén, milyen irodalmi hagyományokhoz kapcsolva olvassák, tudják olvasni a nyugati olvasók Márai szövegeit, mit jelenthet számukra Márai Sándor művészete?

A válasz egyrészt a görög-keresztény kultúrkör toposzainak, a nyugati filozófia egy szélesebb, művelt olvasóközönség számára is érthető, hozzáférhető eszméinek Márai prózájában való határozott jelenlétében keresendő. Márai Sándor ezer szállal kötődik – mondja Szávai János – a harmincas-negyvenes évek prózáírásának talán leginkább Thomas Mann és André Gide nevével fémjelezhető intellektuális vonulatához, az esszéregényhez, a műfaji hagyományokra és toposzokra építő, „könyvekre” utaló, akár „metanarratívának” is tekinthető hagyományhoz (tékozló fiú, szerelmi háromszög, egyén és társadalom, szenvedély és értelem kettős vonzása stb.). Másrészt úgy gondolom, hogy Márai külföldi és hazai si-

kerének másik titka írásmódjának műfajokon átívelő jellegzetességében keresendő. Ez a titok – mint minden könyvsiker egyik végső titka – abban áll, hogy az író szavakat ad az olvasónak, aki ezekkel a szavakkal el tudja gondolni a léte, szavakkal tud megszilárdítani valamely felismert igazságot, megszerzett tudást. Márai írásmódjában – a fikciós és a nem-fikciós művekben egyaránt – megfigyelhető az aforisztikus formára törekvés, az igazság emblematikus nyelvi megragadásának kísérlete. Ez a szakirodalomban már leírt sajátosság adja a *Naplók*, az *Egy polgár vallomásai a Föld, föld!*, a *Füveskönyv* vagy a publicisztikai írások vonzerejét, és ez teszi a fikciós művek hőseinek monológjait olykor modorossá. Szávai János műelemzéseiben – elsősorban a *Válás Budánt*, *A gyertyák csonkig égnek*et, részben a *Zendülőket* vizsgáló tanulmánya tartozik ide – megkísérli feloldani ezt a fikciós művekben kétségkívül zavaró megoldást, egyúttal új szemszögből megközelíteni a regényhősök zárt megformálásának problémáját, mely szintén nem illeszkedik problémamentesen a modern regény törekvéseihez. Szávai finom, érzékeny elemzései kimutatják, hogy e regények domináns ideológiai nézőpontját képviselő hősök (Kőműves, Henrik) beszéde korántsem egyszólamú, hanem a Bahtyin által leírt virtuális dialógus teszi őket polifonikussá, repeszti szét egyöntetűségüket. Innen nézve pedig e hősök immár nem a szerzői igazság szószólói lesznek, kiemelt, jelentéktelenebb figurákkal (Geiger, Konrád) ellenpontosított alakjuk ismét nyitottá válik. Szávai János e három fikciós alkotásról szóló elemzései meggyőznek bennünket, hogy e műveknek méltán van helyük a modern regény alakulástörténetét jelző kísérletező művek kánonjában. Az elemzésekből az is kiderül, hogy e harmincas-negyvenes években íródott regények kompozíciós megoldásukkal és motívumrendszerükkel szintén világirodalmi hagyományhoz kötődnek. A zárt tér- és időkeret, a szereplők rendszerének leszűkítése, a *Válás Budán* és *A gyertyák csonkig égnek* konfliktusainak regényidő-előttiége egyszerre idézi az analitikus dráma megoldásait, a hősök értelemkereső, a gondolkodás, az ész hatalmával az érzelmek zűrzavarát legyőzni igyekvő magatartása pedig értelem és szenvedély klasszicista drámában feltárt dialektikájához kapcsolódik. A fontos Márai regényhősök gondolkodásmódja, beszéde, sorsa ész és szív megharcolt „különbékéjének” törékeny, feszültséggel tel

egyensúlyát mutatja. Az emberi szenvedélyek rendkívül visszafogott és tartózkodó ábrázolását kapjuk, mintha minden *A tragédia születésében*³ definiált „apollóni” fátylán keresztül jelenne meg: a Márai-regények főszereplői a legmélyebb érzelmi zűrzavarban, kétségbeesésben is igyekeznek kulturáltan, az ész, a gondolkodás és a pontos fogalmazás fölnyével szembenézni helyzetükkel.

A kultúra, a műveltség és a nyelvi éthosz tematikája egyben Szávai János tanulmánykötetének második nagy kérdésköréhez vezet, nevezetesen az önéletrajzi írásmódhoz, ahogyan az a *Naplókban*, az *Egy polgár vallomásaiban* és a *Föld, föld!*-ben megjelenik. A magyar olvasó számára furcsamód épp az önéletrajzi művek kanonikus helye áll vitán felül, ez pedig fölöttébb meglepő, tekintve a műfaj bizonytalan helyét a mindenkori irodalmi értékrendben. A befogadók érdeklődése és a kanonikus helyzet azonban mindhárom műben eltérő okokban keresendő. Noha önálló tanulmányt nem szentel a *Naplóknak*, Szávai mégis kiemeli azok fontosságát a Márai életműben. A *Napló* monumentális vállalkozás, hiszen szinte az egész 20. századot látjuk benne leperegni, annak történelmi fordulópontjaival, társadalmi és kulturális változásaival. Helyesebben egy olyan ember mutatja be az olvasók számára ezeket a sorsfordító eseményeket, aki a Monarchiában született, átélte két világháborút, élt a magyar társadalom négy különböző politikai berendezkedésében; akinek évekig volt választott hazája a két háború közötti Nyugat-Európa, majd a háború utáni Amerika; aki egy szinte rendi alapú, ám klasszikus műveltségre alapozó világ gyermekeként tett megfigyeléseket a nyolcvanas évek technikai alapú tömegdemokráciáiról és a fogyasztói társadalomról. Márai naplójából határozottan kitűnik, hogy foglalkoztatták a történelem dilemmái, bár történelemszemléletében inkább a térbeli, mintsem az időbeli struktúrák dominálnak. A történelem ciklikus felfogása, a korszakoknak, az eseményeknek archaikus jelentéssel telítettsége, civilizációk fejlődéséről, küzdelméről és pusztulásáról vallott nézetei nyilvánvalóan közelebb állnak a regényes formálás követelményeihez, mintsem a mai

---

³ NIETZSCHE Friedrich, *A tragédia születése avagy görögység és pesszimizmus*, ford. KERTÉSZ Imre, Mérleg (Budapest: Európa Könyvek, 1986).

historiográfia módszereihez. Ennek ellenére egyetérthetünk Szávai János véleményével, miszerint egy kivételes műveltségű gondolkodó ad igen éleslátó elemzéseket az emberi közösségek együttélésének időben változó formáiról és jelentéseiről, talán a lehető legkisebbre csökkentve a nézőpontjából adódó elfogultságot.

A közösségi és magán, a kollektív és az individuális határainak kutatása jellemző Márai másik két híres önéletrajzi alkotására, az *Egy polgár vallomásaira* és a *Föld, föld!*-re is. Az *Egy polgár* kapcsán Szávai kiemeli a címben lévő feszültséget, mely éppen a vallomás műfajának az egyéni, míg az „egy polgár” kifejezésnek a kollektív identitáshoz kötődésében és összeütközésében ragadható meg. A mű tömören összefoglalva éppen ennek a szembenállásnak a megéléséről (lázas) és feloldásáról szól. Számos műfaji minta fonódik össze benne, oly módon, hogy e műfajok együttes jelenléte révén a mű elkerüli az e mintákban egyenként meglévő hamis pátoszt és időszerűtlenséget. Véleményem szerint ezek közül a két legfontosabb az egyéni létezés sorsfordító pillanataira összpontosító fejlődésregény, illetve az individuális létezést lehetővé tevő kollektív identitást és az azt megtartó intézmények, életformák bemutatását és elemzést adó szociografikus esszé. Szávai János a „regényes életrajz” regényszerűsége kapcsán hívja fel a figyelmet a tékozló fiú toposzára, mely a talán az individuális vonulat legfőbb motívuma. Az összeütközés legfőbb helyszíne a család, amely a magán és a közösségi szféra arányos együtteseként jelenik meg Márai műveiben. Bár a történet az apához való megtérés elbeszélésével, az apa elveinek és életformájának megdicsőülésével, így a családnak mint a kollektivitás alapvető intézményének elismerésével zárul, az *Egy polgár* – Gide *Ha el nem hal a magjához hasonlóan* – elegáns ironiával, a *vita nova* bejelentésével, nem pedig elbeszélésével fejeződik be.

A *Föld, föld!*, melyben az Egyénnel szemben nem a Társadalom, hanem a Történelem áll, műfaji elhelyezése valamivel talán egyszerűbb. A mű az emlékező pozíciója révén a memoár, az emlékirat hagyományához kapcsolódik, vagyis inkább a kollektív nézőpont érvényesül benne, az elbeszélő pedig inkább a tanú szerepébe helyezkedik. A *Föld, föld!* jórészt az elbeszélte történelmi időszakban papírra vetett naplók szövegének átdol-

gozása. Az 1972-ben megjelent emlékiratok azonban nem csupán a két műfajra jellemző eltérő elbeszélői perspektíva miatt különböznek. A *Föld, föld!* újrairásaiban megváltozik az eredeti naplószövegek kompozíciós helye és funkciója, ami tetten érhető a szöveget alkotó mindhárom beszédmódban. A szöveg anekdotikus rétegei így módon szinte krimiszerűen izgalmassá válnak, az analitikus részek pedig – ez viszont valóban a perspektíva eltolódásból származik – teleologikus történelmi magyarázattá. A *Föld, föld!* harmadik rétege pedig azokból a jelenetekből áll (ilyen a Budai Várban fontos történelmi pillanatokban tett séták egymásra vetítése, vagy a lebombázott Mikó utcai lakás romjai közül előkerülő könyvek), melyek metaforikussá tágulnak az azonos helyszín megidézte eltérő történelmi pillanatok sejtelmes összefüggésében.

Márai önéletrajzi műveiben ugyanúgy hiába keresnénk a szenvedélyes feltárulkozást, mint fontosabb regényhőseinél. Egészen idegen tőle a sebek és bűnök rousseau-i mutogatása, az a fajta őszinteség, melyet egyes önéletírók a „meztelenség” metaforájában vélnek megragadni. Az „apollóni” erények, a tartózkodás, jó modor, a kulturáltság, az ízlés, az ösztönök és érzelmek megfékezése rajzolják ki azt a követendő magatartást, amely nemcsak az individuális morál, hanem a közösségi éthosz fenntartásában is felelősséggel bír. A meztelenség metaforáját továbbgondolva Márai az önéletírói beszédmódokban is öltönyt és nyakkendőt visel, mely felfogásában nem maszk vagy páncél, hanem az emberi létezés – saját mércéivel – egyedül elfogadható módja.

Az önéletírást tárgyaló írások körébe Szávai János nem csupán a Márai Sándor művészetét érintő szövegeit vette fel. Ez nem is meglepő, hiszen az utóbbi időben az önéletírás iránt megnyilvánuló elméleti és irodalomtörténeti érdeklődés egyik kezdeményezője volt *Az önéletírás*⁴, illetve a *Magyar emlékiratok*⁵ című köteteivel. Szávai két, Márai művészetét távolabbról érintő kérdéskört is körüljár *A kassai dóm* írásaiban. Az egyik a kortárs magyar irodalomban lejátszódó paradigmaváltás az önéletírás/fikció elhatárolhatóságának kérdésében, melyhez szorosan kap-

---

⁴ SZÁVAI János, *Az önéletírás* (Budapest: Gondolat, 1978).

⁵ SZÁVAI János, *Magyar emlékiratok* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988).

csolódik a másik, mely az autofikció kapcsán tárgyalja az önéletírások igazságigényét. Az első probléma tárgyalása irodalomtörténeti távlatból indul: Szávai János azt mutatja ki, hogy a magyar regény történetét voltaképpen nehezen lehetne megírni fikciós műfajok önéletrajzi írásmódokkal és műfajokkal folytatott dialógusán kívül. E történetben épp Márai lenne az a figura, aki megteszi azt a döntő lépést, mely az önéletrajzi műveket közelíti a fikciós műalkotásokhoz: a valóságtól az igazságig vezető út ez, ami azt jelenti, hogy az önéletírás már csak kisebb részben igyekszik megfelelni a – Ricœur szóhasználatát követve – „nyomkövető” kívánalmaknak, ellenben egyre fontosabbá válik a szöveg egészének metaforikus referencialitása. Ez az elméleti megközelítés kedvez a kortárs magyar- és világirodalomban igen divatos autofikció elismerésének is, s e kérdésben Szávai János bírálja az önéletírás neves teoretikusának, Philippe Lejeune-nek a nézeteit. Lejeune ugyanis ragaszkodik a fikciós és nem-fikciós művek elkülöníthetőségéhez és elkülönítéséhez, főként a műfaj önéletrajzi paktummal jelzett hagyományának védelmében. Az önéletrajzi műfajok kánonjának kiszélesítése ügyében is vita alakul ki az autobiográfia francia és magyar teoretikusa között. Szávai bírálja Lejeune utóbbi időkben megfigyelhető törekvését, mellyel igyekszik az olvasóközönség figyelmét a mindennapi emberek önéletírásaira irányítani. Szávai János, aki korábban maga is tett kísérletet ilyen művek olvasására, az intertextualitás és a hagyományra utaltság hiányában látja e művek irodalmi emancipációjának veszélyét. Persze a véleménykülönbség, érzésem szerint, nem az olvassuk-e, hanem a miként olvassuk kérdésében van. Jómagam nem hiszem, hogy Lejeune esztétikai vagy poétikai hatástörténeti folyamatokban kívánná elhelyezni e szövegeket: nem poétikai, hanem antropológiai értéket tulajdonít ezeknek az írásoknak, a minden élettörténetben megnyilvánuló különösséget értékeli és ismeri el bennük. Olvasásmódja ennek megfelelően a poétikai és kritikai szempontok helyett a terapeutikus és pedagógiai szempontokat részesíti előnyben. Másrészt az önéletírói kánon Lejeune-féle kiszélesítését vizsgálva érdemes azt is számításba venni, hogy az „akárki önéletírásának” kortárs, főként az új technikai médiumokhoz, különösképpen az internethez kötődő műfajai, mint például a blogok, topikok, chat-room-ok,

fórumok máris egy másodlagos írásbeliséget látszanak létrehozni, s ez nem fogja érintetlenül hagyni – már csak a nyelvre gyakorolt hatása miatt sem – a hagyományos irodalmi kifejezőmódokat, műformákat és beszédmódokat sem.

Szávai János könyvének harmadik nagy csomópontját azok az írások alkotják, melyekben a szerző a politikai beszédmódok jelenlétét vizsgálja Márai Sándor szövegeiben. Kétségtelenül ez könyvének legmerészebb része, itt kockáztatja leginkább a szerző a befogadói közösségek roppant nehezen átjárható ideológia vonalaiba ütközést. Mégis bátor kezdeményezésnek tartom ezeket a vitaindító írásokat, különösen azt, ahogy Márai írásai felől olvassa újra a politikai és társadalmi diszkuszió megújításának és tisztázásának elmaradását az 1989 rendszerváltást követően. Márai közéletet, vagyis nemzetet, társadalmi osztályt és történelemszemléletet taglaló írásai ugyanúgy nem korlátozódnak bizonyos művekre, mint ahogy a műveltség, a nyelv mint magatartás, az európai kultúrkör közösségmegőrző és jellemformáló erejéről kifejtett nézetei sem. Szávai János itt két kevésbé ismert regényre (*Szabadulás, Jelvény és jelentés*), a *Naplókra* és a *Föld, föld!*-re támaszkodik. Diplomatisus és szerencsés megoldás, hogy elemzéseiben a hangsúlyt a korabeli történelmi helyzetekhez kötődő politikai eszmék tendenciózus kigyűjtése helyett a nyelvhasználat és a politikum kapcsolatára helyezi. Mindazonáltal néhány téma tárgyalásánál mégis láthatóvá válnak azok a törésvonalak, melyek nehezítik a termékeny, politikai jellegű eszmecsere kibontakozását. Az egyik ilyen a Márai emigrációba vonulásának gesztusát tárgyaló rész, ahol Márai szövegei politikai hitvallásként, a szabadság, a szabad beszéd és hallgatás jogához kapcsolva értelmezik a haza elhagyását. Csakhogy ha az országban való jelenlét egyben az ott fennálló politikai rendszer legitimitációjának tekinthető, akkor az 1938–44 között lezajlott események fényében késeinek tűnik, vagy legalábbis magyarázatra szorulna az 1948-as távozás. A másik kritikus pont nem is annyira a *Naplók*ban kifejtett elvi, politikai nézetek kapcsán érzékelhető, hanem a regények fiktív világának szereplői rendszeréből vehető ki. A születéssel adott társadalmi helyzetet és életformát elhagyni igyekvő Márai-hősök példázatos bukása véleményem szerint rugalmatlan társadalomké-

pet tükröz. Az osztályok mint a műveltség alakította életformák határai jórészt átjárhatatlanok, legalábbis a regényhősök világában: ha akad is példa a társadalmi felemelkedésre, az a múlt mitikus távlatában marad, figyelmen kívül hagyásuk egyszerre fejezi ki a kérdés iránti érdektelenséget és a magyarázat hiányát. E világnézet önmagában méltányolható, ugyanakkor a fikció világában nem egy adott szereplő világnézeteként jelenik meg, hanem több szereplői igazság összeütközéséből levont, azok felett álló konklúzióként.

Szávai János tanulmányai azonban méltán emelik ki Márai politikát érintő írásainak vitán felül konstruktív és továbbgondolásra érdemes javaslatait. Ezek közé tartozik az a megállapítása, hogy Márai szerint közvetlen összefüggés mutatható ki a közéleti és politikai jellegű eszmecserék fogalmi igényessége, logikai, gondolati színvonala, elmélyültsége és az azokból következő politikai cselekvés moralitása közt. Szávai János a *Jelvény és jelentést*, illetve a *Sértődötteket*⁶ hozza példaként az állítás alátámasztására. Elemzései azt is demonstrálják, hogy Márai pesszimista módon látta – legalábbis a regények szüzséi erről tanúskodnak – a populista, fogalmi homályosságra, eklektikus gondolkodásra, részigazságok dekontextualizált torzítására építő közéleti, politikai beszédmodok térnyerésének megakadályozását. Szávai János sokkal derűlátóbb módon közelíti meg a nyelvileg, filozófiailag, stilisztikailag igényes közéleti, politikai jellegű eszmecsere esélyeit, s e kérdésben, érzésem szerint, közelebb áll a kései Babits esszéiben megfogalmazott nézetekhez. Figyelemre méltónak tartom azt a megjegyzését, miszerint a magyar irodalom történetének nagy közéleti, politikai kérdéseket érintő műveiben sokkal nagyobb teret kap a zsarnokság analízise, míg a szabadság témájának állító jellegű kifejtésével jórészt adós még a magyar irodalom. A rendszerváltás óta eltelt időszak közbeszédét tekintve nem véletlenül utal Márai fogalmi tisztázást sürgető felvetésére, mellyel talán feloldható lenne az eltérő hagyományokból jövő, különböző történelmi tapasztalatokat örökségül hozó társadalmi rétegeknek a nemzeti konszenzust századok óta akadályozó kölcsönös gyanakvása. Ez pedig lehetőség a derűsebb nemzeti

---

⁶ MÁRAI Sándor, *Sértődöttek* (Budapest: Helikon, 2006).

ön- és jövőkép megteremtésére. Ha bizonyos tekintetben naivnak tűnik is, aligha látni más esélyt, mint amit Márai nyomán Szávai János sugall: a kiszámítható és üres politikai marketing helyett a József Attila-i „tisz-tázni végre közös dolgainkat.”

Az eddig elmondottak fényében remélhetőleg szükségtelen hangsú-lyozni, hogy milyen izgalmas szellemi párbeszédben lesz része annak, aki elolvassa *A kassai dómot*. Fogalmazásmódjával, érthetőségével, szép magyarságával, műveltségével, visszafogott, mégis határozott ítéleteivel példaként állhat egy olyan irodalomkritika számára, amely egyszerre szól a legszigorúbb szakmai, tudományos közönséghez, és azokhoz a művelt polgárokhoz, akik számára Márai is írta műveit.